

Dr. GYENEY Laura

· egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, JÁK
· gyeney.laura@jak.ppke.hu

AZONOS NEMŰEK HÁZASSÁGA ÉS A SZABAD MOZGÁS JOGA AZ EURÓPAI BÍRÓSÁG ESETJOGÁBAN

*Same Sex Marriages and Free Movement Rights in the
CJEU's Case Law*

Istopolni brakovi i sloboda kretanja u sudskom procesu Evropske unije

Az uniós polgárok szupranacionális jogainak – így a szabad mozgási és tartózkodási jogosítványainak – érvényesítése bizonyos esetekben megkívánja, hogy az uniós jog behatoljon olyan tradicionálisan a tagállami szabályozási körbe eső igen érzékeny területekre, mint a családjog szférája. Ez volt a helyzet az előzetes döntéshozatal céljából a Bíróság elé terjesztett Coman-ügyben is. Az ügy fókuszában az a kérdés állt, vajon a valamely tagállamban érvényes házasságra lépett azonos nemű pár, amelynek egyik tagja nem uniós polgár, a szabad mozgási jogaival élve vindikálhat-e magának családjegyesítési jogosítványokat egy olyan tagállam területén, amely nem ismeri el a homoszexuális házasságot. A Coman-ügy határon átnyúló jellege immár lehetőséget kínált a Bíróság számára, hogy az a szabad mozgás irányelvében szereplő házastársfogalom azonos nemű párokra történő kiterjesztésével lényegében megszüntesse a kérdéses területen fennálló jogbizonytalanságot, kiiktatva ezzel a családi státuszok megkettőződésének problematikáját. A Bíróság élt is e lehetőséggel, amennyiben deklarálta, az irányelv házastársfogalma magában foglalhatja az érintett uniós polgár azonos nemű házastársát. A fenti kijelentés ellenére az ítélet mégsem értékelhető a homoszexuális párkapcsolatok nyilvánvaló győzelmeként. Döntésében a Bíróság nem mulasztotta el ugyanis hangsúlyozni, a személyi állapottal kapcsolatos kérdések, amelyek körébe a házasságra vonatkozó szabályok tartoznak, továbbra is a tagállamok hatáskörében maradnak, lényegében a szabad mozgásgyakorlás körére korlátozva ezzel a tagállamok homoszexuális házasságokra vonatkozó elismerési kötelezettségét. Mi több, a döntés hatálya tovább szűkült azzal, hogy az ítélet értelmében ez a kötelezettség csak a valamely tagállam területén kötött házasságok vonatkozásában, illetve tényleges – azaz az uniós ítélkezési gyakorlat szerinti – mozgás esetén követelhető meg a tagállamok részéről.

Kulcsszavak: uniós polgárság, azonos neműek házassága, szabad mozgás és tartózkodás joga, házasság kölcsönös elismerése

BEVEZETÉS

Az Európai Unió Bírósága előtt egyre több ügy merül fel, amely tényállását bár *a priori* tagállami hatáskörbe tartozó – így a harmadik országok állampolgárainak beutazási és tartózkodási jogára vonatkozó – rendelkezések szabályozzák, azok mégis szoros összefüggésben állnak az uniós polgárok szabad mozgáshoz és tartózkodásához való jogával. Más oldalról megközelítve a kérdést, az uniós polgárok szupranacionális jogainak érvényesítése bizonyos esetekben megkívánja, hogy az uniós jog behatoljon olyan, tradicionálisan a tagállami szabályozási körbe eső igen érzékeny területekre, mint a tagállami állampolgárság elvesztésének kérdésköre (Rottmann-ítélet), a bevándorláspolitiká (Zambrano-ítélet), vagy ahogy majd jelen tanulmányban is láthatjuk, a családi jog szférája.

Az egyik ilyen – a tagállami parlamentekben, a különböző bírói fórumokon, valamint a médiában is heves vitákat kiváltó – igen érzékeny és egyben igen összetett problémakör az azonos neműek házasságának házasságkötés helyétől eltérő tagállamban való elismerése a szabad mozgás gyakorlása során. Úgy vélem, nem szükséges külön felvázolni a problémakör morális, vallási és emberi jogi vetületeit, továbbá az ezt övező alkotmányos vitákat, amelyekben az egyenlőség, az önrendelkezés joga és az emberi méltóság alkotmányos alapelveit hangoztató nézetek, illetve az azonos neműek házasságát az alaptörvényekben nyíltan elutasító tagállami megfontolások feszülnek egymásnak. Ez utóbbi nézetek szerint az azonos neműek párkapcsolatának családtként való elismerése óhatatlanul a házasság intézményének átértelmezéséhez, leértékeléséhez, a társadalom alapszerkezetének radikális átalakításához vezet (KIRÁLY 79).

A fenti vitában sajnos nem ad támpontot az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról szóló 2004/38/EK számú irányelv (Szabad Mozgás Irányelv) sem. Ez utóbbi ugyanis hallgat arról, mit tekint érvényes házasságnak, így lényegében arról is, hogy az azonos neműek között kötött házasságra vajon alkalmazást nyerhetnek-e az irányelv szabad mozgásra és tartózkodásra vonatkozó szabályai.

Az e tekintetben megnyilvánuló tartózkodó magatartás teljességgel érthető az Unió részéről, hiszen köztudott, hogy a családi jog szabályozása lényegében mind a mai napig kizárólagos tagállami hatáskörbe tartozó kérdés. Így azok maguk határozhatnak arról, hogy az azonos nemű párok területükön házastársi, avagy regisztrált élettársi kapcsolatra léphetnek-e. Úgy tűnik azonban, az Unió a jövőben egyre kevésbé kerülheti el a válaszadást a migrációs vonatkozásokkal is bíró családjogi kérdésekben. A tagállami

szabályozások, illetve a releváns strasbourgi gyakorlat liberalizációjával, várhatóan egyre többször merül majd fel a kérdés, mi történik abban az esetben, ha az egyik tagállamban érvényes házasságra lépett azonos nemű pár, amelynek egyik tagja nem uniós polgár, élve a szabad mozgási jogával egy, az azonos neműek közötti házasságot el nem ismerő tagállam területére kíván költözni. Vajon ez esetben vindikálhat-e a pár magának uniós szintű „családegyesítési jogosítványokat”? Másképp fogalmazva: a házaspár harmadik országbeli tagja elnyerheti-e a szabad mozgás irányelve szerinti *családtag* státuszt és az e státusból fakadó – elsősorban tartózkodási – jogosítványokat? Épp e kérdés vizsgálatára irányult az előzetes döntéshozatal céljából a luxemburgi bíróság elé terjesztett Coman-ügy (Coman-ítélet), amely döntést nagyfokú várakozás övezte mind a politikusok, mind pedig a jogvédők, nem utolsósorban pedig a tudományos élet képviselői részéről.

AZ ALAPÜGY ÉS AZ ELŐZETES DÖNTÉSHOZATAL IRÁNTI KÉRELEM

Adrian Coman román melegjogi aktivista 2010-ben kötött házasságot Brüsszelben egy amerikai állampolgárral, R. C. Hamiltonnal, majd ezt követően négy évig éltek együtt az Egyesült Államokban. Coman úr és házastársa 2012-ben kérelemmel fordult a román bevándorlási hatóságokhoz azzal, hogy tájékoztassák őket azon eljárásról és feltételekről, amelyek mellett R. C. Hamilton Coman családtagjának minőségében három hónapot meghaladó jogszerű tartózkodásra vonatkozó engedélyt kaphat Romániában. E kérelem a szabad mozgás irányelvén alapult, amely lehetővé teszi a szabad-ságot gyakorló uniós polgár harmadik országbeli házastársa számára, hogy az uniós polgár tartózkodása szerinti tagállamban csatlakozhasson hozzá.

A hatóságtól azt a választ kapta, hogy utóbbit csak három hónapos tartózkodási jog illeti meg, tekintve, hogy a román Polgárjogi Törvénykönyv értelmében nem ismerhető el az azonos neműek között külföldön kötött házasság. A pár ekkor keresetet indított a román bíróság előtt, hogy az állapítsa meg szexuális irányultságon alapuló hátrányos megkülönböztetés megvalósulását az Unió területén való szabad mozgáshoz való jog gyakorlása tekintetében. A tartózkodási kérelemnek a román hatóságok általi, fenti alapon történő elutasítása ugyanis sérti Coman úr szabad mozgási jogosítványait, továbbá szexuális orientáción alapuló diszkriminációt valósít meg, amely ellentétes az Alapjogi Chartában foglaltakkal. A fellebbviteli bíróság a román Alkotmánybírósághoz fordult a Polgári Törvénykönyv releváns cikkének alkotmányossági vizsgálata céljából. Az Alkotmánybíróság végül felfüggesztette az eljárást, és a következő kérdéseket utalta az Európai Bíróság elé előzetes döntéshozatal céljából:

a Szabad Mozgás Irányelv 2. cikk (2) bekezdés (a) pontjában szereplő házastárs fogalma magában foglalja-e az uniós polgár azonos nemű házastársát, és ha igen megkövetelhető-e a fogadó államtól, hogy három hónapot meghaladó tartózkodási jogot biztosítson saját területén az uniós polgár azonos nemű házastársának?

Az első kérdésre adott nemleges válasz esetén az uniós polgár azonos nemű házastársa minősülhet-e az irányelv 3. cikk (2) bekezdés (a) pontja értelmében vett „más családtagnak”, vagy az irányelv 3. cikk (2) bekezdés (b) pontja értelmében „az uniós polgár olyan élettársának, akivel tartós, megfelelően igazolt kapcsolatot tart fenn”, és amennyiben igen, a fogadó állam köteles-e megkönnyíteni e személyek beutazását és tartózkodását, ha a fogadó állam nem ismeri el az azonos neműek házasságát és nem írja elő a jogi elismerés semmilyen alternatív formáját, például a bejegyzett élettársi kapcsolatot.

A Bíróság (a továbbiakban EUB) az azonos nemű párok határon átnyúló „családegyesítési jogainak” kérdését illetően egész mostanáig nem kényszerült nyílt állásfoglalásra. Az EUB antidiszkriminációs ítélkezési gyakorlatában ugyan már elég közel került ehhez, de semmiképp nem határon átnyúló kontextusban. A vonatkozó esetek tényállása ugyanis vagy kizárólag a származási ország köré rendeződött (Grant, Maruko, Römer, Hay esetek), vagy az EU szolgálati szabályzatával összefüggésben merült fel (D. és Svédország v. Tanács, W. v. Bizottság esetek). A Coman-ügy az első ügy tehát, amelyben a fenti kérdés direkt módon merült fel.

AZ ELŐZETES DÖNTÉSHOZATAL JOGI KONTEXTUSA

Amint az köztudott, a jogalkotó már egész az integráció kezdetén felismerte a családegyesítési jogosítványok biztosításának fontosságát a tagállami polgárok szabad mozgási jogainak gyakorlása során. Márpedig a szabad mozgás irányelve által biztosított tartózkodási jogok különös jelentőséggel bírnak a harmadik országbeli polgárok esetén, hiszen ők kizárólag származékos úton, családtagi minőségükben gyakorolhatják e jogaikat. Mi több, az uniós jog immár a szabad mozgási jogukkal élő és ezt követően a hazájukba visszatérő uniós polgárok számára is biztosítja e jogokat (Surinder Singh-ítélet, Eind-ítélet).

Noha maga a Szabad Mozgás Irányelv nem szabályozza a visszatérés ilyen eseteit, mégis ahogy azt a Bíróság egy korábbi ítéletében rögzítette (O&B ítélete), az irányelvben biztosított családegyesítési jogosítványokat analógia útján alkalmazni kell a visszatérőkre is. Épp ezért a Coman-ügyben döntéshozatalra utalt kérdések – amint azt látni fogjuk – a Szabad Mozgás Irányelv releváns cikkeinek értelmezésére irányultak.

A Coman-ügyben a tagállami fórum mindenekelőtt arra a kérdésre kereste a választ, vajon a házastárs irányelvben szereplő fogalma magában foglalja-e a szabad mozgás jogával élő uniós polgár azonos nemű házastársát. Maga az irányelv ugyanis nem definiálja a házastárs fogalmát. A kérdéses rendelkezés, így a 2. cikk (2) bekezdés (a) pontja teljesen nemsemlegesen került megfogalmazásra, annak ellenére, hogy az irányelvjavaslat tárgyalásakor e kérdés ténylegesen terítékre került. Az irányelvtervezetből egyértelműen kiolvasható, hogy a Bizottság a házastárs fogalmát az ellenkező nemű személyekre kívánta korlátozni, elkerülve ezzel akár csak a gyanúját is, hogy be kívánna avatkozni a kizárólagos tagállami hatáskörbe tartozó családjog területére (COM 2003 199). Ami pedig a jogalkotókat illeti, amíg az Európai Parlament kifejezetten utalni kívánt az azonos neműekre a házasság fogalmának meghatározásakor, addig a társjogalkotó Tanács tartózkodott ettől, anélkül azonban, hogy ennek elvi lehetőségét explicit módon kizárta volna (BELL 621). Végeredményben megállapítható, hogy a jogalkotó – épp a tagállamok megosztottsága okán – került a pontos meghatározást, lényegében a jogalkalmazóra testálva azt. Itt szükséges még említést tenni a Szabad Mozgás Irányelv átültetéséhez nyújtott 2009-es iránymutatásról, amely ugyanakkor már azt sugallja, hogy az irányelv alkalmazásában elvben el kell ismerni minden házasságot, amelyet a világon bárhol érvényesen kötöttek (COM 2009 313).

A jogirodalom képviselői a fenti kérdésben szintén megosztottak. Vannak, akik szerint a fogalom értelemszerűen kiterjed az azonos nemű párokra is, így az EUB általi jogértelmezésre nincs szükség. Costello a nyelvtani értelmezést alapul véve úgy véli, „a házasság az házasság”, azaz a valamely tagállam területén érvényesen kötött házasságra minden esetben kiterjed az irányelv hatálya (COSTELLO 615–616). Hasonló állásponton van Kochenov, aki szerint, ha egy azonos nemű pár valamelyik tagállamban érvényes házasságra lép, azt a fogadó tagállam az uniós jog értelmében minden esetben köteles elismerni. Nézete szerint, az „irányelv szövege e vonatkozásban kristálytisztá”, így a Bíróság részéről „semmilyen beavatkozás nem szükséges annak definiálásához” (KOCHENOV 2013: 502; KOCHENOV–BELAVUASU 2016: 11). E tekintetben azonban Tryfonidouval kell egyetértőnk, aki szerint a gyakorlatban ez messze nem ilyen egyértelmű (TRYFONIDOU 2015: 210). Azáltal ugyanis, hogy a jogalkotó elmulasztotta definiálni a házastárs irányelvben szereplő fogalmát – és ezzel rögzíteni az azonos nemű házasságok tagállamok általi kölcsönös elismerési kötelezettségét –, lényegében „a fogadó állam elve került hallgatólagosan elfogadásra”. E megközelítés alapján márpedig a fogadó tagállam igenis visszautasíthatja az azonos nemű házastárs irányelv szerinti házastársként való elismerését, annak minden jogi vonzatával.

Többek között ennek a tartózkodó magatartásnak a háttérében állhat az is, hogy a családjogi jogintézmények, fogalmak kialakulása, fejlődése az egyes jogrendszerekben eltérően alakult, és a határon átnyúló jogviszonyok esetében mindig kérdésként merül fel, hogy melyik állam joga szerinti fogalom kerüljön alkalmazásra. Ennek folyamányaként a családjogi fogalmak tartalmi háttérének meghatározása jelenleg is tagállami hatáskörben van (BERECZKI–RAFFAI 2018: 74).

A fentiek fényében tehát célszerűnek tűnik röviden bemutatni az azonos neműek házasságára vonatkozó hatályos tagállami, illetve uniós szabályozást, végül pedig a releváns uniós bírósági gyakorlatot.

AZ AZONOS NEMŰ HÁZASSÁGOK TAGÁLLAMI MEGÍTÉLÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL ROMÁNIÁRA

Európában hosszú évszázadokon keresztül az egyetlen jogi forma a párkapcsolat hivatalossá tételére a házasság intézménye volt, amely kizárólag a heteroszexuális párok számára állt nyitva. Az elmúlt két évtized liberalizációs trendjének eredményeként azonban egyre több tagállam biztosítja az azonos neműek házasságának elismerését. Hollandia volt az első ország, amely 2001-ben törvényes utat nyitott az azonos neműek házassága előtt. Hollandiát Belgium követte, ott 2003 júniusa óta házasodhatnak össze a homoszexuális párok. Spanyolországban 2005 júliusában legalizálták az egyneműek házasságát, míg Svédország 2009 májusa óta engedélyezi, hogy azonos neműek polgári vagy egyházi szertartás keretében hivatalosan egybekeljenek. Portugáliában 2010. június 1-jén lépett hatályba egy törvény, amely a házasság definíciójából törölte a „különböző nemű” házastársakra való utalást. Dániában 2012-től az azonos nemű párok egyházi esküvőt is tarthatnak. Angliában és Walesben a parlament 2013-ban járult hozzá ahhoz, hogy törvényes legyen az azonos neműek közötti házasság. 2013 nyarán Franciaország is lehetővé tette ezt, a világ országai közt tizennegyedikként. Finnországban és Luxemburgban 2014-ben döntött arról a Parlament, Írországban pedig a világon elsőként népszavazáson szavazták meg a melegházasság legalizálását 2015-ben. 2017 februárjában Szlovénia, júliusban pedig Málta is elfogadta a homoszexuálisok házasságát engedélyező törvényt. Végül szintén 2017 nyarán a német parlament is megszavazta a törvényt, amely megnyitja a házasság intézményét a homoszexuális párok számára.

Számos tagállami alkotmány tiltja ugyanakkor az azonos neműek házasságát, így Horvátország, Bulgária, Lettország, Litvánia, Szlovákia és Lengyelország is alkotmányos tilalmat emelt a melegházasságok elé. Magyarország alaptörvénye is védi a házasság intézményét, az új magyar Alaptörvény

mind az ünnepélyes deklarációk, mind a konkrétabb rendelkezések szintjén arra törekszik, hogy a család intézményét a korábbinál erőteljesebb védelemben részesítse. A házasság és a család intézményének védelméről szóló cikk a korábbi szöveghez képest sajátos többletet tartalmaz: „(1) Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját” (Magyarország Alaptörvénye (L) cikk (1) bekezdés).

Ami pedig az ügyben érintett tagállamot, így Romániát illeti, annak képviselőháza 2017 májusában szintén megszavazta azt az alkotmánymódosító javaslatot, amely „egy férfi és egy nő önkéntes elhatározással létrehozott házasságaként” határozza meg a családot, megakadályozva ezzel, hogy Romániában törvényt hozzanak az azonos neműek házasságáról. Az alaptörvény módosítására (amely jelenleg „házastársakat” említ a család meghatározásánál) a Koalíció a családért nevű, az ortodox egyházhoz közel álló civil szervezet tett javaslatot, amely azóta több mint hárommillió támogató aláírást gyűjtött össze polgári kezdeményezéséhez. Románia egyébként semmiféle lehetőséget nem biztosít az azonos neműek párkapcsolatának bármilyen formában történő hivatalos elismerésére. A Coman-ügy a második olyan román ügy, amelyet a luxemburgi fórum elé terjesztettek, és amelynek középpontjában a homoszexuálisok jogai állnak. Az első ügy az Asociația Accept ügy volt, amelyben a Bíróság lényegében kimondta, a hivatásos labdarúgóklub „vezetőjének” homofób nyilatkozatai miatt a klubra hárulhat annak bizonyítása, hogy az nem folytat hátrányosan megkülönböztető felvételi politikát (Asociația Accept ítélet).

Amint láthatjuk, az azonos neműek közti párkapcsolatok elfogadottsága Észak, illetve Nyugat-Európában a legnagyobb, míg a közép-kelet európai országok inkább ellenzik azt. Ez nem meglepő, hiszen azonos történelmi háttérrel rendelkező országok egymás döntéseire reagálnak, egymásra hatással vannak (SCHANDA–BOJNÁR 2016: 178; SCHERPE 284). Összességében tehát igen színesnek mutatkozik az európai szabályozás az azonos neműek házasságának jogi elismerése kérdésében.

AZ AZONOS NEMŰEK PÁRKAPCSOLATI JOGAINAK MEGÍTÉLÉSE AZ UNIÓS JOGBAN, HATÁSKÖRI KÉRDÉSEK

Nem lehet eleget hangsúlyozni, hogy a Coman-ügy kizárólag az azonos nemű házastársi viszony határon átnyúló elismerésének kérdésére irányul. Az USA Legfelsőbb Bíróságától eltérően – amely a 2015-ös Obergefell v. Hodges ügyben hozta meg mérőöldkőnek számító, az azonos neműek házassá-

ságát legalizáló ítéletét – az Európai Bíróság továbbra sem rendelkezik hatáskörrel az azonos neműek közti házasság tagállamok általi legalizálásának megkövetelésére. A családjogi kérdések az uniós jog jelen állása szerint tradicionálisan tagállami hatáskörbe tartozónak tekintendők. Így a tagállamok tisztán belső tényállások esetén saját maguk határoznak a családjogot érintő kérdésekben. Ez teljességgel érthető, hiszen egy állam társadalmi és kulturális értékrendjét tükröző, igen érzékeny területről van szó, ahol a tagállamok fenn kívánják tartani szabályozási jogkörüket. A kérdés érzékeny mivoltát jelzi, hogy a családjog uniós szintű harmonizációja terén a Lisszaboni Szerződés sem hozott komoly változást. Az EUMSZ 81. cikkének (3) bekezdése a polgári ügyekben történő igazságügyi együttműködés keretein belül ugyan jogalapot teremt a több államra kiterjedő családjogi kérdésekre irányuló intézkedések elfogadására, azonban a tagállamok szembenállását e tekintetben jól tükrözi, hogy családjogi kérdésekben továbbra is fennmaradt a döntéshozatal során az egyhangúság és a konzultációs eljárás követelménye.

Ennek fényében egyáltalán nem meglepő, hogy a szerződéshez kapcsolódó másodlagos joganyag egy konzervatív családmodell alapjain nyugszik, amely középpontjában a heteroszexuális házasság intézménye áll (CARACCILO DI TORELLA 39). E tekintetben a szabad mozgás rendszerét konszolidáló javaslattervezet (COM 2001 257) és az ez alapján elfogadott, az előzetes döntéshozatal tárgyául szolgáló Szabad Mozgás Irányelv sem hozott látványos változást. Bár az Európai Parlament részéről több kísérlet is volt, hogy kimozdítsa ebből a tradicionális állapotából az uniós jogot (Izd. Lunacek-jelentés), az azonos nemű párok lényegében továbbra is láthatatlanok maradtak, fenntartva ezzel a korábbi rendszer bizonytalanságait, így többek között a tagállamok döntési szabadságát a házastárs fogalmának értelmezését illetően. Épp a fentiek okán, a házassági ügyeket és a szülői felelősség kérdését szabályozó új, brüsszeli, II. rendelet esetében is sokáig egységes volt a szakirodalom a tekintetben, hogy a rendelet hatálya alá tartozó házasság fogalma alatt csak a különnemű párok monogám együttélési formája értendő, és nem tartozik a rendelet hatálya alá az azonos nemű párok házassága. Ma azonban már közel sem ennyire egyértelmű ez az értelmezés (WOPERA 2013: 42; MOLNÁR 2014: 143). A válási ügyekre vonatkozó Róma III. rendelet hatálya pedig egyenesen kiterjed az azonos neműek házasságára is.

Ami pedig magát a bírósági gyakorlatot illeti, az EUB ezredfordulót megelőző joggyakorlata esetében éppúgy elmondható, hogy az nagyon sokáig a tradicionális, heteroszexuális házasságon alapuló megközelítés talaján állt, amely főszabályként kizárta az uniós jog nyújtotta védelemből az egyéb formában működő párkapcsolatokat. Ezt jól példázza a Bíróság D. és

Svédország v. Tanács ügyben tett azon nyilatkozata, miszerint a tagállamok jogában általánosan elfogadott meghatározás szerint, „a család két különböző nemű személy közötti köteleket, uniót jelent” (D. és Svédország v. Tanács ítélet). A kérdéses ügyben egy, a svéd jogban elismert, regisztrált párkapcsolatban élő, az Európai Uniónál dolgozó svéd tisztviselő kérelmezte, hogy a házastársakhoz hasonlóan részesülhessen egy családi, ún. háztartási támogatásban. Kérése azonban elutasításra került, tekintve, hogy nem házasságban, hanem egy azonos nemű személlyel bejegyzett párkapcsolatban élt együtt. A Bíróság a konkrét esetben úgy találta, hogy a házasságban és a regisztrált élettársi viszonyban élők nincsenek összehasonlítható helyzetben, ezért megkülönböztetésről sem lehet szó esetükben.

Az ezredfordulót követően ugyanakkor némi fordulatot hoztak az azonos neműek párkapcsolati jogait és a szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés kérdését direkt módon vizsgáló bírósági ítéletek, így az EUB Maruko (Maruko-ítélet), ill. Römer (Römer-ítélet) ügyekben hozott döntései. Ezen ügyek fókuszában olyan, a foglalkoztatás körében nyújtott juttatás állt, amelyet az ügy regisztrált párkapcsolatban élő homoszexuális érintetteitől megtagadtak, szemben a házasságban élő heteroszexuális párokkal. A Bíróság előzetes döntéshozatali eljárásában a Tanács foglalkoztatási és munkahelyi bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló irányelvét (foglalkoztatási keretirányelv) értelmezte, amely a korábbi jogszabályokkal ellentétben már kifejezetten nevesíti a nemi irányultság szerinti megkülönböztetés tilalmát. A Bíróság fenti döntései értelmében tehát a szexuális orientáción alapuló nyílt diszkrimináció koncepciója alkalmazást nyerhetett. Ebben jelentős segítségül szolgált, hogy az EUB a korábbi ügyektől eltérően már nem általános összehasonlíthatóságot követelt, hanem pusztán azt, hogy a két intézmény, így a házasság és az élettársi kapcsolat, maga a konkrét ellátás igénylése tekintetében legyen összehasonlítható. Hangsúlyozni szükséges ugyanakkor, hogy a Bíróság kifejezetten rögzítette ítéletének indoklásában, hogy a családi állapot és az azon alapuló ellátások szabályozása az uniós jog jelen állapota szerint tagállami hatáskörbe tartozik, és az uniós jog nem sérti a tagállamoknak e hatáskörét.

Az EUB szexuális orientáción alapuló ítélkezési gyakorlatában bekövetkező fordulatot tovább erősítette a lisszaboni szerződés hatályba lépése. Egyfelől egy új 10. cikket iktatott be az EUMSZ-be, amely értelmében „politikai és tevékenységei meghatározása és végrehajtása során az Unió küzd mindenfajta nemi, faji vagy etnikai származáson, valláson vagy meggyőződésen, fogyatékoságon, életkoron vagy szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés ellen” (EUMSZ 10. cikk). Másrészt, kötelező erőre emelte a Chartát, amelynek 21. cikk (1) bekezdése értelmében tilos minden,

szexuális irányultságon alapuló megkülönböztetés. Az irányváltást jól jelzi a Bíróság EU-szolgálati szabályzatának értelmezésére irányuló W. kontra Bizottság ügyben hozott igen gyakorlatias megközelítésű és dinamikus ítélete (W. kontra Bizottság ítélet), amelyből kitűnik, hogy a Bíróság immár nem pusztán a szabályzat betű szerinti olvasatára támaszkodik, hanem kelő figyelemmel van az amögött álló megfontolásokra egyaránt (O’LEARY 2011: 777). A W. kontra Bizottság ügynek a középpontjában egy bejegyzett párkapcsolatban élő kettős, belga–marokkói állampolgár állt, aki a Bizottság háztartási támogatás nyújtásának részére megtagadó döntését sérelmezte. A Bizottság azzal érvelt, hogy a személyzeti szabályzat értelmében az a tisztviselő jogosult a támogatásra, aki házastársi kapcsolatban él, már ha ezt a tagállam lehetővé teszi. Márpedig a Bizottság szerint párkapcsolatuk nem felelt meg a személyzeti szabályzat feltételének, mivel Belgiumban lehetőségük van törvényes házasságot kötni. A Bíróság döntésében úgy találta, hogy e jog elméletinek és illuzórikusnak bizonyul, ha a „valamely tagállamban való törvényes házasságkötés lehetőségének” fogalmát kizárólag formális szempontok szerint értelmezik, így ennek vizsgálatakor nem vonatkoztatható el azon más állam törvényi rendelkezéseitől, amelyhez a kérdéses helyzet az érintettek állampolgársága miatt szorosan kötődik, és amely büntetendővé nyilvánítja a homoszexuálisok közötti cselekményeket. Hasonlóképp említést érdemel a francia vonatkozású Hay-ügy (Hay-ítélet), amelynek tárgya megegyezik a Maruko és Römer ügyekével, de amelyben a Bíróság az előbbiektől eltérően már saját maga folytatta le a bejegyzett élettársi és a házastársi viszony tekintetében szükséges összehasonlítási vizsgálatot. A Bíróság előzetes döntéshozatali határozatában leszögezte, hogy az azonos nemű személyek, akik polgári együttélési szerződést kötöttek – tekintve, hogy az alapügy tényállása idején a francia szabályozás a házasságkötést csupán az eltérő nemű párok számára tette lehetővé, így azok házasságot nem köthettek –, a szóban forgó kedvezmények nyújtását illetően igenis hasonló helyzetben vannak, mint a házasságot kötő párok. E határozott fellépés a Bíróság részéről Bell és Selanec szerint mindenképpen jelzésértékkel bír (BELL–SELANEC 661–662). Tryfonidou hasonlóképp úgy vélekedik, a Bíróság legutóbbi, immár egyéni jogokra is fókuszáló döntései, így a fent hivatkozott ACCEPT (Asociația Accept ítélet), és az X, Y and Z v. Minister voor Immigratie en Asiel döntések (X, Y, Z ítélet) szintén a Bíróság változó politikája irányába mutatnak (TRYFONIDOU 2015: 221).

A fentiek alapján láthatjuk, a Bíróság nem volt könnyű helyzetben annak a kérdésnek a megválaszolása kapcsán, vajon a Szabad Mozgás Irányelvben foglalt házastársfogalmat úgy kell-e értelmezni, mint amely az azonos neműek házasságára is kiterjed. Ezzel lényegében megkövetelve a tagállamok-

tól – azoktól is tehát, akik egyébként nem teszik lehetővé a homoszexuális párok házasságkötését –, hogy biztosítsák az előbbieket családjegyesítési célú letelepedését. Ez érthető, hiszen az azonos neműek házasságának kérdése súlyos erkölcsi, jogi és társadalomfilozófiai kérdéseket vet fel (KIRÁLY 79; RAFFAI 2008: 176), amely erősen megosztja a közvéleményt, és mint láthattuk, magukat a tagállamokat is.

Az azonos neműek házasságának elismerését ellenzők körében a leggyakrabban hangoztatott érv, hogy a házasságok ily módon való elismerése súlyosan visszavetné az európai társadalmi normákat (*race to the bottom*). Az azt szorgalmazók ugyanakkor bizonyos, egyezményesen rögzített, illetve *azon túli* emberi jogokra, nevezetesen a *szerilem jogára* (KOCHENOV 2013: 120) hivatkoznak, amelyek a közelmúltban immár megerősítést is nyertek az USA Legfelsőbb Bíróságának fent említett Obergefell v. Hodges ügye kapcsán hozott döntésében.

A kérdés megválaszolását illetően tehát számos legitim érdek feszült egymásnak, amely mindezidáig óvatosságra intette nemcsak a jogalkalmazót, de a jogalkotót is. A Bíróság Coman-ügyben hozott döntését is – mint majd láthatjuk – épp e fontolva haladó megközelítés jellemezte.

A BÍRÓSÁGI DÖNTÉS ISMERTETÉSE

A Bíróság előzetes észrevételei során mindenekelőtt megállapításra került, hogy a Szabad Mozgás Irányelv nem hívható fel egy román állampolgár és hozzátartozója esetében magával a román állammal szemben, mivel az irányelv kizárólag valamely uniós polgár olyan tagállamba való belépésének és tartózkodásának a feltételeit szabályozza, amelynek e személy nem állampolgára. Ezt alátámasztandó a Bíróság közelmúltban született Lounes-ítéletét (Lounes-ítélet) citálja, amelyben arra kérdésre, hogy felhívhatja-e a szabad mozgás irányelv rendelkezéseit az Egyesült Királysággal szemben az az eredetileg spanyol állampolgár, aki élve szabad mozgási jogaival az Egyesült Királyságba költözött, majd honosítás útján ott brit állampolgárságot is szerzett, a Bíróság kategorikus nemmel felelt.

Ez az EUB szerint ugyanakkor nem jelenti azt, hogy az irányelvben biztosított családjegyesítési jogosítványok analógia útján ne nyerhetnének alkalmazást a visszatérő polgárookra. Ezt megerősítő hivatkozva a fent már említett, 2014-es O&B ítéletét. Ebben deklarációra került, hogy a származékos tartózkodási jog hiánya elviekben visszatarthatja az uniós polgárt attól, hogy az a másik tagállam területén való tartózkodási jogának gyakorlása céljából elhagyja az állampolgársága szerinti tagállamot, mivel nem lehetne biztos abban, hogy a származási tagállamban folytathatja a fogadó tagál-

lamban így kialakított vagy megszilárdított családi életét (X, Y, Z egyesített ügyek 24. és 25. pont).

A kérdés így a továbbiakban az volt, vajon Coman úr amerikai férje „családtagnak” minősül-e, amely kategória magában foglalja az irányelv által nem definiált „házastárs” fogalmát. A Bíróság e tekintetben korábbi ítélkezési gyakorlatát citálja, amely értelmében a „házastárs” fogalma olyan személyt jelöl, akit egy másik személyhez házassági kötelék fűz (COSTELLO 2009; Metock-ítélet 98. pont.). Ezt követően a Bíróság nemes egyszerűséggel deklarálja azt, az ügy eldöntése szempontjából igencsak meghatározó tételt, amely szerint a „házastárs” 2004/38 irányelv értelmében vett fogalma nemi szempontból teljesen semleges, ekként pedig magában foglalhatja az érintett uniós polgár azonos nemű házastársát (Coman-ítélet 35. pont). Amíg ugyanis a tagállamok a regisztrált élettársak beutazása vonatkozásában alkalmazhatják a saját jogukat, addig a házastársak vonatkozásában erre a jogszabály nem tartalmaz semmiféle utalást.

A főtanácsnok véleményében – még ha más úton is –, de lényegében ugyanerre a következtetésre jut. Indítványában a társadalmi fejlődés figyelembevételének szükségességét hangsúlyozza (Főtanácsnoki vélemény 35. pont.). E ponton érdemes kiemelni, hogy amíg a főtanácsnok szerint teljességgel közömbös, hogy maga a házasság hol kötött (Főtanácsnoki vélemény 49. pont), addig az ítélet több ponton is a tagállamok jogával összhangban, azaz valamely tagállamban kötött házasságról tesz említést (Coman-ítélet 33., 35., 36. pont). A Bíróság – mintegy előre számolva a házasságot kizárólag az ellenkező neműek számára fenntartó tagállamok ellenvetéseivel – mindehhez gyorsan hozzáteszi: „a személyi állapot, amelynek körébe a házasságra vonatkozó szabályok tartoznak, továbbra is a tagállamok hatáskörébe tartozó terület, és az uniós jog nem sérti e hatáskört” (Coman-ítélet 37. pont.). E körben a korábbi Garcia Avello, Grunkin Paul és a Maruko ítéleteket citálja, sőt kifejezetten rögzíti, hogy a tagállamok szabadságot élveznek abban a tekintetben, hogy rendelkeznek-e vagy sem az azonos nemű személyek házasságáról (Parris-ítélet 59. pont). Mindazonáltal hangsúlyozza: az állandó ítélkezési gyakorlatból az következik, hogy a tagállamoknak e hatáskörüik gyakorlása során tiszteletben kell tartaniuk az uniós jogot, különösen a Szerződésnek a minden uniós polgárt megillető, a tagállamok területén való szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogra vonatkozó rendelkezéseit (Coman-ítélet 38. pont.). A tagállamok számára ugyanis annak biztosítása, hogy saját jogukat alkalmazhassák a nem uniós polgár azonos nemű házastárs beutazásának, illetve tartózkodásának engedélyezése vonatkozásában, ahhoz vezetne, hogy azon uniós polgárok szabad mozgáshoz való joga, akik már éltek e jogukkal, tagállamonként változna

az erre vonatkozó nemzeti jogi rendelkezésektől függően (Coman-ítélet 39. pont). Ezt követően a Bíróság rátér az azonos nemű házastársak beutazását közérdekű okokból – így közrendi alapon, illetve a nemzeti identitás tiszteletben tartása alapján – ellenző tagállamok kifogásainak vizsgálatára. Számos tagállam hangsúlyozta ugyanis az eljárás során a házasság intézményének alapvető jellegét és egyben arra irányuló szándékát, hogy megőrizték ezen intézmény mint férfi és nő közötti egység koncepcióját, amelyet bizonyos tagállamokban alkotmányi szintű normák védenek.

Örvendetes, hogy a Bíróság e tekintetben mindenekelőtt rögzíti azt az alapvető tételt, amely értelmében az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének megfelelően, az Unió tiszteletben tartja a tagállamok nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos berendezkedésének. Ugyanakkor rögtön hozzátette, a „közrend” fogalmát mint valamely alapvető szabadságtól való eltérés igazolását szigorúan kell értelmezni, így arra kizárólag egy alapvető társadalmi érdeket érintő, valós és megfelelően komoly fenyegetés esetében lehet hivatkozni. Márpedig a Bíróság szerint valamely tagállam azon kötelezettsége, hogy elismerje – kizárólag a szabad mozgás gyakorlása céljából – az azonos nemű személyek közötti házasságot, amelyet egy másik tagállamban, annak jogával összhangban kötöttek, nem üti meg e magas mércét, így nem sérti ezen első tagállamban a nemzeti jog által meghatározott házasság intézményét. Épp a fentiek okán tehát egy ilyen kötelezettség a tagállamok alkotmányos identitását sem sérti (Coman-ítélet 42–46. pontok).

A Bíróság mindehhez hozzátette, hogy egy nemzeti intézkedés, amely akadályozza a személyek szabad mozgását, kizárólag akkor igazolható, ha ezen intézkedés összhangban van az Európai Unió Alapjogi Chartájában (a továbbiakban Charta) biztosított alapvető jogokkal. Így jelen esetben a Charta 7. cikkében biztosított, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való alapvető joggal, amely jog tartalma és terjedelme megegyezik az Emberi Jogok Európai Egyezményének 8. cikke által biztosítottakkal (Coman-ítélet 47–49. pontok). Márpedig az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélezési gyakorlatából következik, hogy egy homoszexuális pár által fenntartott kapcsolat ugyanolyan címen tartható a „magánélet” és a „családi élet” fogalma alá, mint egy hasonló helyzetben lévő heteroszexuális pár kapcsolata. Ennek alátámasztására a Bíróság a Vallianatos és az Orlandi eseteket citálja (Vallianatos és mások Görögország elleni ügye). A Vallianatos-ügyben az EJEB az azonos nemű személyeket a bejegyzett élettársi kapcsolatból kizáró görög szabályozást találta egyezményesértőnek, míg az Orlandi-ügyben azt, hogy az olasz állam az ügy felmerülése idején, így a 2016-os bejegyzett élettársi kapcsolatokra vonatkozó szabályozás hatályba

lépése előtt semmiféle jogi elismerést, illetve védelmet nem biztosított az azonos nemű pároknak.

A DÖNTÉS MAGYARÁZATA

A jogirodalom képviselői között alapvetően egyetértés mutatkozik abban, hogy a valamely tagállamban kötött házasság más tagállamok általi elismerése híján lényegében a fogadó ország elve érvényesül. Márpedig egy érvényesen létrejött házasság fogadó állam részéről való megtagadása igenis sértheti az EUMSZ 21. cikkében garantált szabad mozgás jogát (TRYFONIDOU 2015: 222–229; LENAERTS 1355–1360; BELL–SELANEC 679). Ha pusztán a gyakorlati megfontolásokból indulunk ki, valóban nehéz elképzelni, hogy a valamely tagállamban jogszerűen házasságra lépett uniós polgár kész lenne átköltözni egy olyan tagállamba, ahova párja nem kísérheti el, vagy nem csatlakozhat hozzá. Ezt támasztja alá az EUB ítélkezési gyakorlata is, amely értelmében már önmagában az elrettentő hatással lehet a szabad mozgásgyakorlásra, ha az uniós polgár nem lehet bizonyos abban, vajon visszatérve saját származási államába családtagja ott uniós jogi alapon tartózkodást nyerhet-e (Eind-ítélet 36. pont).

Ugyanakkor köztudott, hogy a szabad mozgást korlátozó intézkedések nem ütköznek minden esetben az uniós jogba, feltéve, ha a tagállam fel tud mutatni egy legitim célt, amely által e korlátozások igazolást nyerhetnek. A házasságok elismerésének megtagadása körében ilyen legitim célnak minősülhet a közrend, illetve a közérkölcös, továbbá a család, avagy a hagyományos házasság védelmének érdeke a kérdéses tagállam területén. Vitathatatlan ugyanakkor, hogy a tagállami közrendek kereteit az uniós jog szabja meg, ahogyan az a Bíróság ítélkezési gyakorlatából is egyértelmű (RAFFAI 2008: 133).

A Bíróság a névvisseléssel kapcsolatos Sayn-Wittgenstein-ítéletében – amelyben az érintett tagállam sikeresen hivatkozott a közrend védelmére – kifejezetten rögzítette: „azok a sajátos körülmények, amelyek igazolhatják a közrend fogalmára történő hivatkozást, tagállamonként és koronként változhatnak. Ezért e tekintetben a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságok mérlegelési mozgásterét – a Szerződésben rögzített korlátok között – el kell ismerni” (Sayn-Wittgenstein-ítélet 87. és 88. pont). A Bíróság Vardyn-döntésében (Malgožata Runevič-Vardyn ítélet), ahol a tagállami korlátozás a nemzeti nyelv védelmére hivatkozással nyert elfogadást, rögzítésre került, hogy „az EUSZ 4. cikk (2) bekezdésének megfelelően, az Unió tiszteletben tartja a tagállamai nemzeti identitását, amelynek részét képezi az állam hivatalos nemzeti nyelvének védelme is” (Vardyn-ítélet 85. és 86. pont).

A nemzeti nyelv védelméhez hasonlóan a házasság intézményének tagállami védelme szempontjából is különös jelentőséggel bír az EUSZ 4. cikk (2) bekezdése, amely deklarálja, hogy az „Unió tiszteletben tartja a tagállamoknak a Szerződések előtti egyenlőségét, valamint nemzeti identitását, amely elválaszthatatlan része azok alapvető politikai és alkotmányos be rendezkedésének” (EUSZ 4. cikk (2) bekezdés). Márpedig a házasság tagállam általi definiálása kétséget kizáróan a nemzeti identitás kifejeződése. Egyes tagállamok épp ezen okból, mint azt fent említésre került, magában a nemzeti alaptörvényben biztosítják a hagyományos házasság intézményi védelmét, a legmagasabb alkotmányos szinten rögzítve, hogy a házasság minden esetben egy férfi és egy nő közötti köteléket jelent. Mi több, számos tagállam, így például Szlovákia, nemzeti referendum kiírását követően fogadta el a fenti alkotmányos módosításokat, teljes körű legitimitást biztosítva ezzel az alkotmányos jogrend nemzeti, vallási és kulturális identitás-képére formálásához.

A fentieket erősíti az Alapjogi Charta 10. cikke is, amely értelmében az uniós polgárok jogosultak vallási nézeteik kollektív úton való kifejezésére, továbbá az EUSZ 3. és az EUMSZ 167. cikkei, amelyek rögzítik, az Unió tiszteletben tartja a kulturális sokféleséget. Az EUSZ 3. cikk értelmében az „Unió tiszteletben tartja saját kulturális és nyelvi sokféleségét, továbbá biztosítja Európa kulturális örökségének megőrzését és további gyarapítását”, míg az EUMSZ 167. cikke szerint az „Unió hozzájárul a tagállamok kultúrájának virágzásához, tiszteletben tartva nemzeti és regionális sokszínűségeket, ugyanakkor előtérbe helyezve a közös kulturális örökséget”.

A kulturális sokszínűség koncepciójának védelme az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban EJEB) joggyakorlatában is megjelenik. A strasbourgi fórum a Vallianatos-ügyben hozott ítéletének indoklásában kifejezetten elismerte, „a hagyományos értelemben vett család védelme, nyomós és legitím érdek, amely az eltérő bánásmód igazolásául szolgálhat” (Vallianatos és mások Görögország elleni ügye 83. pont). Az Oliari-ügyben pedig úgy fogalmazott, „a tagállamok vannak a legjobb helyzetben a közösségi érzelmek felmérésére”, így széleskörű mérlegelési joggal rendelkeznek a közösségi érdekek érvényesítésére (Oliari és mások Olaszország elleni ügye 191. pont). Utóbbi esetben a panaszosok amiatt fordultak a Bírósághoz, hogy az olasz jog semmiféle elismerést nem biztosított kapcsolatuknak. Az olasz állam a tagállamoknak kijáró mérlegelési szabadságra hivatkozott, hangsúlyozva, hogy a tagállamok vannak a legalkalmasabb helyzetben a közösségi érzelmek felmérésére. Ezt az EJEB nem vitatta, de a konkrét ügyben mégis úgy vélte, az olasz állam nem tudott olyan közösségi érdekre hivatkozni, amely versenyre kelhet az indítványozók számottevő érdekével.

Az uniós jog értelmében a tagállamoknak tehát mérlegelési jogot kell biztosítani, amikor azok a nemzeti hagyományaikra hivatkozással korlátozni kívánják valamely alapvető szabadság, jelen esetben a szabad mozgás érvényesülését. Ehhez még az sem szükséges, hogy a tagállami hatóságok által kibocsátott korlátozó intézkedés megfeleljen egy közös tagállami fel fogásnak az adott érdek védelmére vonatkozóan, így a tagállamok összességé által vallott erkölcsi, vallási vagy kulturális megfontolásoknak (Omega Spielhallen-ítélet 37. pont). Ugyanakkor fontos megjegyeznünk, ahogy arra a Bíróság is rámutatott, hogy a Szabad Mozgás Irányelv 27. cikke értelmében a közrendi intézkedések szigorúan értelmezendők, és kizárólag az érintett egyén személyes magatartásán alapulhatnak. Mi több, a versengő érdekek mérlegelése során minden esetben figyelemmel kell lenni az arányosság tesztjére, így a konkrét esetben arra, hogy a szabad mozgást korlátozó tagállami intézkedés egyfelől alkalmas legyen a közérdekű cél, így a házasság hagyományos intézménye megvédéséhez, másfelől a legkevésbé korlátozó eszköznek bizonyuljon e cél elérésére. A Bíróság Coman-ítéletében úgy találta, hogy az azonos neműek házasságát ellenző tagállami érdekek nem felelnek meg e szigorú követelményeknek.

Mindehhez végül hozzátette, hogy egy nemzeti intézkedés, amely akadályozza a személyek szabad mozgását, kizárólag akkor igazolható, ha ezen intézkedés összhangban van a Chartában biztosított alapvető jogokkal, így különösen annak 7. cikkében biztosított, a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való alapvető joggal. Tekintettel, hogy az EUB-nek még nincs az azonos neműek párkapcsolati jogait a Charta 7. cikke fényében értelmező gyakorlata, a vizsgálat kiindulási pontjaként – a Charta 52. cikk (3) bekezdésében foglaltakkal összhangban – maga a strasbourgi bíróság magán- és családi élet tiszteletben tartására irányuló gyakorlata szolgálhat. A Charta 52. cikk (3) bekezdése szerint ugyanis „amennyiben e Charta olyan jogokat tartalmaz, amelyek megfelelnek az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezményben biztosított jogoknak, akkor e jogok tartalmát és terjedelmét azonosnak kell tekinteni azokéval, amelyek az említett egyezményben szerepelnek”. A Bíróság e tekintetben rögzítette, az EJEB ítélkezési gyakorlata értelmében egy homoszexuális pár által fenntartott kapcsolat ugyanolyan címen tarthat a „magánélet” és a „családi élet” fogalma alá, mint egy hasonló helyzetben lévő heteroszexuális pár kapcsolata. A Bíróság a 2010-ben született Schalk&Kopf-ítéletében a homoszexuális párokat már valóban családként ismerte el, és kimondta: „mesterséges lenne fenntartani azt az álláspontot, hogy a heteroszexuális párokkal ellentétben az Egyezmény 8. cikkében foglalt *családi élet* fogalma nem foglalja magában az azonos neműek közötti párkapcsolatokat” (Schalk&Kopf-ítélet

94. pont). E döntést követték az EJEB fent bemutatott Vallianatos, Oliari és Orlandi ügyekben hozott ítéletei, amelyekben immár kimondásra került Görögország, illetve Olaszország 8. cikk vonatkozásában fennálló egyezményesértése az azonos neműek párkapcsolatának jogi elismerése hiánya tárgyában. Végül meg kell említenünk az EJEB legfrissebb, immár migrációs vonatkozásokkal is bíró Pajić v Croatia (Pajić v. Croatia ítélet) döntését, amely ügyben egy bosznia-hercegovinai állampolgársággal rendelkező személy kérte azonos nemű horvát partnerével való letelepedésének engedélyezését Horvátországban, amely kérelme a hatóságok által elutasításra került, arra való hivatkozással, hogy a horvát idegenrendészeti törvény az ügy felmerülésének időpontjában nem rendelkezett az azonos nemű párok családjegyesítési célú beutazásáról. A Bíróság döntésében a korábbi joggyakorlatára hivatkozott, miszerint az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban EJEE) 8. cikke szerinti a családi élet fogalma nem csak a házastársakra, hanem a tartós élettársi kapcsolatban élő, azonos nemű párokra is kiterjed. Végeredményben a strasbourgi fórum által megállapítást nyert, hogy az azonos nemű és a különemű párok összehasonlítható helyzetben vannak, így a horvát szabályozás, amely az előbbi csoportot kizárja a Horvátország területén való családjegyesítésből, diszkriminációt valósít meg a magán- és családi élet tiszteletben tartásának az Egyezmény által biztosított jogosultsága tekintetében. Hasonló evolúciót mutat egyébként az EJEB joggyakorlata az EJEE 12. cikke, a házasságkötéshez való jog azonos neműek közötti házasságokra való alkalmazhatósága tekintetében is. A kezdeti szűkítő megközelítésmódtól eltérően jelenleg a tágabb értelmezésnek megfelelően, a házasság fogalmába beletartozik az azonos nemű párok házassága is (RAFFAI 2016: 86).

A fenti ítélet tehát irányadó lehet a luxemburgi bíróság hasonló tárgyú döntéseiben is, amely felülírhatja annak korábbi, strasbourgi ítélkezési gyakorlaton (Abdulaziz v. The United Kingdom) nyugvó megközelítését. E megközelítés értelmében ugyanis csakis a fogadó ország területéről való kiutasítás sértheti a családi élet tiszteletben tartásának jogát, önmagában a bebocsátás megtagadása nem.

Ami pedig a Coman-eset kapcsán előterjesztett előzetes döntéshozatali kérdés második részét illeti, vagyis hogy a migráns uniós polgár azonos nemű házastársa minősülhet-e az irányelv 3. cikke (2) bekezdése értelmében vett „más családtagnak”, avagy „az uniós polgár olyan élettársának, akivel tartós, megfelelően igazolt kapcsolatot tart fenn”, értelemszerűen nem kívánt választást a Bíróság részéről.

Az irányelv 3. cikkének (2) bekezdésére való hivatkozás ugyan elviekben járható út az azonos nemű párok számára, hiszen az úgy rendelkezik,

hogy „a fogadó tagállamnak a nemzeti jogszabályaival összhangban meg kell könnyítenie az alábbi személyek beutazását és tartózkodását”. Ugyanakkor azon túl, hogy ez a származási állam szerinti házastársi kapcsolat „leminősítésével” és egyben a származási állam normáinak – egyes kommentátorok által erősen bírált (TRYFONIDOU 2015: 239; WAALDIJK 280) – figyelmen kívül hagyásával járna, fontos hangsúlyozni, a fenti cikk értelmében a belépés tagállam általi megkönnyítése nem automatikus jogosultság, szemben az irányelv 2. cikk (2) bekezdése alapján a házastársak számára nyújtott jogokkal. Ezt támasztják alá a Bíróság Rahman-ítéletében foglaltak is, amelyben kifejezetten rögzítésre került, „a tagállamok nem kötelesek beutazási és tartózkodási jogot biztosítani az uniós polgár által eltartott, tágabb értelemben vett családtagoknak” (Rahman és mások ítélet 21. pont). E döntésből semmiképpen nem tükröződik a Bíróság esetleges jövőbeni kiterjesztő értelmezése az egyéb családtagok, illetve az élettárs családtagok jogosságai vonatkozásában.

AZ ÍTÉLET JELENTŐSÉGE

Amint azt láthattuk, a Bíróság az azonos neműek párkapcsolatával kapcsolatos kérdésekben mindezig egy *fontolva haladó* stratégiát követett, amelyet csak a közelmúltban kezdett felváltani egy dinamikusabb megközelítés (W. v Bizottság, Hay ügyek). A Coman-ügy határon átnyúló jellege immár lehetőséget kínált a Bíróság számára, hogy az a szabad mozgás irányelvben szereplő házastársfogalom azonos nemű párokra kiterjesztésével lényegében megszüntesse a kérdéses területen fennálló jogbizonytalanságot, elkerülve ezzel a családi státuszok megkettőződését.

Mindenképp pozitívan értékelendő tehát, hogy a Bíróság – a szabad mozgásgyakorlás konkrét területén legalábbis – tiszta vizet mert önteni a pohárba, egyértelművé téve: a tagállamok kötelesek elismerni az Unió valamely tagállamában a homoszexuális párok között kötött házasságot, függetlenül attól, hogy saját jogrendjükben a házasság intézményét megnyitják-e a homoszexuális párok előtt. A luxemburgi fórum döntése így továbbmegy a strasbourgi bíróság – EUB által is hivatkozott – Orlandi-ítéletében foglaltaknál. Előbbi döntés az EJEE 8. cikke értelmében csupán arra kötelezi a bepanaszolt államot, hogy az valamiféle jogi elismerést biztosítson a külföldön kötött azonos nemű házasságok vonatkozásában. Ehhez képest a luxemburgi bíróság a Coman-ügyben egyenesen azt mondta ki, a szabad mozgásgyakorlás elsődleges joga megköveteli, hogy egy másik tagállamban kötött házassággal szerzett státusz fennmaradjon, legalábbis a családtagosítási jogosítványok gyakorolhatósága tekintetében. Másképp fogalmazva, a

tagállamok nem akadályozhatják valamely uniós polgár szabad tartózkodáshoz való jogát azzal, hogy harmadik országbeli, azonos nemű házastársától megtagadják a területükön való tartózkodáshoz való származékos jogot. Fontos látnunk ugyanakkor, hogy egy ilyen döntés az amerikai Oberfell-ítélettől eltérően nem foglal magában semmilyen általános kötelezettséget a tagállamok számára, hogy azok nemzeti jogukban rendelkezzenek az azonos nemű személyek közötti házasság intézményéről.

Nem lehet eleget hangsúlyozni tehát, hogy a Coman-döntés kizárólag a szabad mozgás területére koncentrálódik, így az elismerés mindenképp valamilyen mozgási elemet követel meg a kérdéses pár részéről. Mi több, a Bíróság tovább szűkíti ítéletének hatályát azzal, hogy csupán a tagállamok valamelyikében és nem a világ bármely részén kötött házasságról beszél. Döntésében az O&B-ítéletet citálva az EUB hangsúlyozza továbbá, hogy csak a más tagállamban való, legalább három hónapos tényleges tartózkodás nyitja meg az utat e jogok érvényesíthetősége tekintetében (PEERS 2018). A tényleges tartózkodást korábbi döntésével lényegében számszerűsítette is, amikor úgy nyilatkozott, csak egy három hónapot meghaladó tartózkodás nyithat jogot a visszatéréskor. Mi több, a három hónapot meghaladó tartózkodást követően is csupán egy vélelem áll fenn a fogadó országban való letelepedési szándékot illetően, amit minden esetben a nemzeti bíróságnak kell megvizsgálnia egyedileg. Ezzel lényegében választ is adva azon tagállami félelmekre, mely értelmében a házasságok kölcsönös elismerése a szabad mozgás körében a *házasságturizmus* veszélyét hordozza magában, hasonlatosan a szociális turizmushoz veszélyéhez. Könnyen elképzelhető ugyanis, hogy az uniós polgár hazáját elhagyva egy másik tagállamba telepedik le, hogy majd visszatérve élhessen a szabad mozgás kínálta jogositványokkal. A Bíróság fenti gyakorlatával, ha teljesen kiiktatni nem is, de erőteljesen csökkenteni lehet a házassági turizmus veszélyét, tekintve, hogy nem részesülhetnek az uniós jog kínálta előnyökből azok, akiknek a tartózkodása nem tényleges az adott állam területén.

Mindezek fényében talán elhamarkodott lenne úgy aposztrofálni a Coman-döntést, mint amely egyértelmű hírnöke az azonos neműek házasságát ellenző tagállamokkal szembeni zéró toleranciának (TRYFONIDOU 2018), hiszen a Bíróság erős korlátokat szab az elismerési kötelezettség vonatkozásában, lényegében a családegyesítés területére szorítva azt. Noha egyes szerzők úgy vélik, a fenti döntés egyfajta *spill over*-hatásként maga után vonhatja az azonos nemű házasságok más területeken való tagállami elismerési kötelezettségét is, a Bíróság, úgy tűnik, rendíthetetlenül kiáll azon nézet mellett, amely szerint a házasság homoszexuális párok számára való megnyitásának érzékeny kérdésében csak egy demokratikusan megválasz-

tott jogalkotói testület mondhatja ki a végső szót. A Bíróság Coman-ügyben hozott ítéletét így bár sokan a homoszexuális párkapcsolatok győzelmeként ünneplik, az mégsem bír olyan alkotmányos jelentőséggel, amely jelentősen átrajzolná az azonos nemű párkapcsolatok tagállamok általi elismerési kötelezettségének uniós jogi térképét.

IRODALOM

- BELL Chloe–SELANEC Nika 2016. Who is a “Spouse” under the Citizens’ Rights Directive? The Prospect of Mutual Recognition of Same-Sex Marriages in the EU. In: *European Law Review*. Vol. 5.. 661–662.
- BELL Mark 2004. Holding back the tide? Cross-border recognition of same-sex partnerships within the European Union. In: *European Review of Private Law*, Vol. 12, No. 5, 613–632.
- BERECZKI Ildikó–RAFFAI Katalin 2018. Az új nemzetközi magánjogi kódex családjogi fejezetének reformja In: *Iustum Aequum Salutare*, XIV., 3.. 87–106.
- CARACCILO DI TORELLA Eugenia–MASSELOT Annick 2004. Under construction: EU family law- In: *European Law Review*, Vol 29/1., 32–51.
- COSTELLO Cathryn 2009. *Metock: free movement and normal family life in the Union*, 46 (2) CML Rev.,587–622.
- KIRÁLY Miklós 2007. *Egység és sokféleség*, Az Európai Unió jogának hatása a kultúrára. Új Ember, Budapest, 2007.
- KOCHENOV Dimitry 2013. The Right to Have What Rights? EU Citizenship in Need of Clarification. In: *European Law Journal*, Vol.19. 502–516.
- KOCHENOV Dimitry–BELAVUASU Uladzislau 2016. On the ‘entry options’ for the ‘right to love’: Federalizing legal opportunities for LGBT movements in the EU. In: *EUI Working papers*, 2016/09.
- LENAERTS Koen 2011. Federalism and the Rule of Law: Perspectives from the European Court of Justice. In: *Fordham International Law Journal*, Vol.33, Issue 5., 1355–1360.
- MOLNÁR Sarolta 2014. Az uniós jog és jövője a házasság és más típusú együttélések témájában. In: *Iustum, Aequum, Salutare*, X., 4.,141–156.
- O’ LEARY Siofra2011. Applying principles of EU social and employment law and EU staff cases. In: *European Law Review*, Vol. 36., Issue 6, 769–798.
- PEERS Steve 2018. Love wins in the CJEU: Same Sex Marriages and EU free movement law. <http://eulawanalysis.blogspot.com/2018/06/love-wins-in-cjeu-same-sex-marriages.html> (2018. 06. 23.)
- RAFFAI Katalin 2008. *A közrend rétegei – különös tekintettel a közösségi és a magyar jogra*. Doktori értekezés, Budapest.
- RAFFAI Katalin 2016. Határon áthúzódó házassági ügyek és az emberi jogok védeleme. In: *Iustum, Aequum, Salutare*, XII., 1, 83–97.
- SCHANDA Balázs–BOJNÁR Katinka 2016. Házassági jogrendszerek versenye, vagy párkapcsolati szupermarket? In: *Iustum, Aequum, Salutare*, XII. Vol. 2., 171–185.

- SCHERPE Jens 2013. The legal recognition of same-sex couples in Europe and the role of the European Court of Human Rights'. In: *The Equal Rights Review*, 10., 83–96.
- TRYFONIDOU Alina 2015. EU Free Movement Law and the Legal Recognition of Same-Sex Relationships: The Case for Mutual Recognition. In: *Columbia Journal of European Law*, 21., 195–248.
- TRYFONIDOU Alina 2018. *Free movement of same-sex spouses within the EU: the ECJ's Coman judgment*. <https://europeanlawblog.eu/tag/case-c-673-16-coman/> (2018. 06. 23.)
- WAALDIJK Kees 1996. Free Movement of Same-Sex Partners. In: *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Vol. 3., MJ, 271–280.
- WOPERA Zsuzsa 2013. Az európai uniós családjog érvényesülésének kritikus pontjai. In: *Családi Jog*, 11 (3).

HIVATKOZOTT ÍTÉLETEK ÉS JOGSZABÁLYI HIVATKOZÁSOK JEGYZÉKE

- Brüsszel II. a. rendelet: A Tanács 2201/2003/EK rendelete (2003. november 27.) a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az 1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről, HL L 338, 2003.12.23, 1. o
- Coman ítélet, C- 673/16, ECLI:EU:C:2018:385
- D. és Svédország v. Tanács ítélet, C-122/99 és C-125/99, ECLI:EU:C:2001:304.
- Lounes-ítélet, C-165/16, ECLI:EU:C:2017:862
- Oliari és mások Olaszország elleni ügye, Appl. no. 18766/ 11 and 36030/11 (21 July 2015)
- Parris-ítélet, C-443/15, ECLI:EU:C:2016:897
- Rahman és mások ítélete, C-83/11, ECLI:EU:C:2012:519, 21. pont
- Róma III. rendelet: A Tanács 1259/2010/EU rendelete (2010. december 20.) a házasság felbontására és a különválásra alkalmazandó jog területén létrehozandó megerősített együttműködés végrehajtásáról (HL L 343., 2010.12.29., 10. o).
- Surinder Singh-ítélet, C- 370/90, ECLI:EU:C:1992:296,
- Szabad Mozgás Irányelv: A Tanács és az Európai Parlament 2004/38/EK irányelve (2004. április 30.) az Unió polgárainak és családtagjaiknak a tagállamok területén történő szabad mozgáshoz és tartózkodáshoz való jogáról, valamint az 1612/68/EGK rendelet módosításáról, továbbá a 64/221/EGK, a 68/360/EGK, a 72/194/EGK, a 73/148/EGK, a 75/34/EGK, a 75/35/EGK, a 90/364/EGK, a 90/365/EGK és a 93/96/EGK irányelv hatályon kívül helyezéséről (HL L 158., 2004.4.30., 77. o.; magyar nyelvű különkiadás 5. fejezet 5. kötet 46. o.)
- Foglalkoztatási keretirányelv: Tanács 2000/78/EK foglalkoztatási és munkahelyi bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló irányelv, A Tanács 2000/78/EK irányelve (2000. november 27.) a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról. HL L 303., 2000.12.2., 16–22. o.

Vallianatos és mások Görögország elleni ügye, Appl. no. 29381/09, 32684/09 (7 November 2013)

Zambrano-ítélet, C-34/19, ECLI:EU:C:2011:124

Rottmann-ítélet, C-135/08, ECLI:EU:C:2010:104

Römer-ítélet, C-147/08, ECLI:EU:C:2011:286

X, Y, Z egyesített ügyek, C199/12–C201/12, ECLI:EU:C:2013:720

Sayn-Wittgenstein-ítélet, C-208/09 ECLI:EU:C:2010:806

Maruko-ítélet, C-267/06, ECLI:EU:C:2008:179

Hay-ítélet, C- 267/12, ECLI:EU:C:2013:823

Eind-ítélet, C- 291/05, ECLI:EU:C:2007:771

Malgožata Runevič–Vardyn-ítélet, C-391/09, ECLI:EU:C:2011:291

O&B ítélete, C-456/12, ECLI:EU:C:2014:135

Omega Spielhallen-ítélet, C-36/02, ECLI:EU:C:2004:614,

Asociația ACCEPT-ítélet, C-81/12, ECLI:EU:C:2013:275

Abdulaziz v. The United Kingdom, Appl. No. 9214/80 (24 April 1985)

W. kontra Bizottság ítélete, F-86/09, ECLI:EU:F:2010:125

Schalk and Kopf ítélete, appl no. 30141/04 (24 June 2010)

Pajić v. Croatia ítélet, appl no. 68453/13 (23 February 2016)

Orlandi and Others v Italy, appl. no 26431/12 (14 December 2017)

RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

EJEB– Emberi Jogok Európai Bírósága

EJEE– Emberi Jogok Európai Egyezménye

EUB – Az Európai Unió Bírósága

EUMSZ – Az Európai Unió működéséről szóló Szerződés

Same sex marriages and free movement rights in the CJEU's case law

The enforcement of the supranational rights of the EU citizens – that is the right to free movement and residence – requires, in certain cases, that the EU law be applied in some highly sensitive areas such as the area of family law which are traditionally the regulatory competence of the member states. The Coman case, referred to the ECJ for preliminary ruling also belongs to the above group. In the Coman case the ECJ was asked about what will happen if a same-sex couple that validly got married in one of the members states would like to move or return to the territory of a member state where same-sex marriages are not recognized. In this case, can the couple claim EU-level ‘family reunification rights’? In other words, the question is whether the third country member of the married couple may obtain the ‘family member’ status in accordance with the Free Movement Directive and primarily the residence rights arising from this status.

The cross border nature of the case allowed the Court to eliminate the legal uncertainty that has existed in this area and to avoid the duplication of family statuses by extending the concept of a spouse specified in the Free movement directive to same-sex couples. It declared in its judgment that the term ‘spouse’ within the meaning of’ the Directive “is gender-neutral and may therefore cover the same-sex spouse of the Union citizen concerned. Notwithstanding the above statement, the judgment cannot be considered as a clear victory for homosexual couples. In its decision, the Court did not fail to emphasize that a person’s status, which is relevant to the rules on marriage, is a matter that falls within the competence of the Member States and EU law does not detract from that competence. Thus, the ruling only applies to free movement issues – and with some further limitations. First, the Court restricted its ruling to marriages concluded within a Member State. Secondly, it stressed that a period of at least three months genuinely residing in another Member State is necessary to trigger the above rules.

Keywords: EU citizenship, same sex marriages, free movement rights, validity of marriage

Istopolni brakovi i sloboda kretanja u sudskom procesu Evropske unije

U nekim slučajevima, sprovođenje nadnacionalnih prava građana Evropske unije, uključujući pravo na slobodno kretanje i boravište, zahteva da zakon EU prodre u tradicionalno osetljiva područja unutar nacionalne regulatorne sfere, kao što je sfera porodičnog prava. Takav slučaj predstavljao je i predmet u vezi slučaja Koman koji je upućen Sudu povodom prethodne odluke. Fokus samog predmeta predstavljala je dilema da li par koji je u nekoj od država Evropske unije koja to dozvoljava stupio u istopolnu bračnu zajednicu, ali gde jedan od bračnih partnera nije iz države članice, može bez ograničenja da koristi svoje pravo na slobodno kretanje i pravo na porodično ujedinjenje na teritoriji države članice koja ne priznaje vrstu bračne zajednice kao što je homoseksualni brak. Prekogranična priroda slučaja Koman sada je omogućila da sud proširi postojeću pravnu nesigurnost u dotičnoj oblasti, eliminišući problem dupliciranja porodičnog statusa i proširujući pojam supružnika i na istopolne parove u samom zakonu o slobodnom kretanju. Sud je iskoristio ovu mogućnost da deklarativno potvrdi da pojam bračnog partnera i njegovih prava može da se odnosi i na slučajeve istopolnih brakova gde je samo jedan od supružnika građanin Evropske unije. Uprkos gore navedenoj izjavi, presuda ne može da se oceni kao očigledna pobjeda homoseksualnih bračnih odnosa.

U svojoj odluci, Sud nije propustio da naglasi da pitanja u vezi sa statusom osobe, uključujući regulative u vezi braka, ostaju u nadležnosti država članica, čime se suštinski obaveze država članica za priznavanjem jednakosti istopolnih brakova svodi samo na pravo o slobodi kretanja. Štaviše, primenljivost ovog zakona je dodatno smanjena činjenicom da je, prema presudi, ovaj zakon primenjiv samo u slučajevima kada je istopolna bračna zajednica sklopljena na teritoriji države članice. Na osnovu sudske prakse koja važi u državama članicama Evropske unije priznavanje ovog zakona može da se traži samo u slučajevima kada se radi o slobodi kretanja.

Ključne reči: državljanstvo Evropske unije, istopolni brakovi, pravo na slobodno kretanje i boravak, uzajamno priznavanje braka

Beérkezés időpontja: 2018. 07. 03.

Elfogadás időpontja: 2019. 02. 11.